

IV. mezinárodní symposium o zachování a obnově historických zahrad

" Historické zahrady v současnosti "

16. - 20. září 1977

Kroměříž - Praha

Československá socialistická republika

JEAN FERAY

Inspecteur Principal des Monuments Historiques

France

" Vztah historických zahrad k ostatním památkám "

Rozhodl jsem se hovořit pouze o historických zámcích, neboť tema je příliš široké, než aby bylo možno zde probírat i zahrady městských paláců a zahrady při církevních objektech, zejména při kláštřích.

Všeobecně se uznává, že zámek a jeho historická zahrada, která jej obklopuje a vytváří jeho rámec, vytvářejí organický celek a jsou vzájemně neoddělitelné.

Jak z hlediska celkové harmonie jednotlivých částí, tak pro pochopení jejich historického poslání, představují zámek a jeho historická zahrada svědectví určité civilizace, a je naší povinností je předat dalším generacím.

Bohužel je mnoho případů, kdy dějinné zvraty vedly ke zničení jedné ze složek tohoto harmonického celku, vytvářející onen "dodatek pro duši", po kterém se tolik volá.

Je možno uvést různé případy znetvoření, jímž byly postiženy po právu slavné soubory:

- 1) případy, kdy bývalý zámek zmizel, zahrada však přetrvala;
- 2) případy, kdy naopak bývalý zámek zůstal do našich dnů a zahrada zmizela; a konečně vedle těchto jednoznačně rozporných případů existují i
- 3) případy smíšeného charakteru, kdy původní zámek byl zničen, avšak rekonstruován v minulém století a kdy charakter jeho zahrady byl více či méně změněn ve stejné době.

První případ:

Bývalý zámek zmizel, ale historická zahrada přetrvala

Ve Francii máme četné případy takového ochuzení známých panství, způsobeného válkami a politickými bouřemi:

Marly - Meudon - Tuilerie - Saint-Cloud tolik slavných zámků rozplynuvších se v kouři....

Naštěstí jejich zahrady a parky to vše přežily, ale velmi často poškozené, okleštěné, zbavené svých otevřených výhledů se širokým obzorem, výzdoby, výzdoby svých květinových zahrad, svých ornamentů a své sochařské výzdoby, svých bazénů a jejich vod, spících či pohybujících se...

Nicméně přibližně v posledních 50 letech se ve Francii projevuje snaha restaurovat to, co zbylo ještě z těchto zahrad, jejichž sláva zněla celou Evropou. (Což neexistuje letohrádek Marly v Peterhofu, dnes Petrodvorec? V Německu, stejně jako v Sovětském svazu přetrvaly názvy zámků a letohrádků jako "Favorit", "Sans Souci", "Monbijou", "Monrepos", "Solitude", "Babiole", "Mon Aise", "Monplaisir", aniž lze přitom samozřejmě zapomenout na Ermitáž!)

MARLY

Od roku 1935 se věnovala péče úpravě toho, co zbylo z jednoho z nejslavnějších výtvorů Ludvíka XIV.

Pan Jules Hardouin MANSARD, známý především jako architekt, se zde projevil jako talentovaný architekt zahradní.

Znehodnocen za revoluce, byl zámek přeměněn v přádelnu bavlny, rozkouskovan, a nakonec smeten s povrchu zemského. Jeho park, zbaven známých soch (koně z Marly byly přeneseny do Paříže) měl být rozparcelován. Nedošlo k tomu, neboť panství bylo zakoupeno Napoleonem pro lovecké účely.

Do té doby tak pečlivě ošetřovaný park přestal být udržován, postupně se změnil v divoký porost a jeho známé vodní nádrže se přeměnily v bažiny. Údolí se stalo znovu "úkrytem hadů, ropuch a žab", jak napsal poněkud žlučovitý kníže de Saint-Simon.

Dnes byly znovu vytyčeny aleje, v parku byly provedeny drenážní práce. Nádrže byly znovu vyhloubeny a opatřeny obrubněmi. Sousoší, přenesená za revoluce do Tuilerie, však vrácena nebyla. Dřeviny však jsou zase prostřihávány a upravovány do žádoucích tvarů, jejich řady jsou doplňovány, a znovu je možno se procházet v hájích Louveciennes a Marly.

Je pravda, že známá "Řeka", zničená na příkaz regenta, nevydává svůj průzračný tón na kaskádách vytvořených mramorovými schody. Nicméně v dolní části byl znovu vybudován "Větrný pavilon", v němž sochy "lovce jelena" a "lovce kance" - dobře restaurované - zaujaly znovu své místo před kruhovou nádrží, zatímco v horní části byl

zbořen nevhodně umístěný lesní domek, jenž znehodnocoval výhled na oblaka nad Ile de France. Okraje tohoto průhledu byly rámovány sousošími Seiny a Marny od Antoine Coysevox, nalézající se nyní v Louvru.

Aby bylo možno si představit vlastní zámek a naznačit jeho proporce, umístění i vnitřní dispozice, byl na zemi pomocí různobarevných kusů mramoru naznačen půdorys čtyř komnat krále, paní de Maintenon, králova bratra a jeho choti.

Obdobně byly po stranách evokovány půdorysy dvanácti pavilonů, vyhrazených privilegovaným, přijímaným v tomto ráji, k němuž přístup byl dáván souhlasným pokynutím krále na úzkostnou otázku "Marly, sire?"

Po této pozitivní bilanci velikých rekonstrukčních prací na panství Marly - jež stále ještě pokračují - nelze zamlčet nenahraditelné ztráty a zohavení tohoto sídla:

Velká část pozemků byla rozparcelována, dolina je překlenuta železničním viaduktem. V dolině, dříve otevřené a umožňující daleký výhled na kopce, lemující údolí Seiny, se dnes tyčí výškové obytné stavby.

MEUDON

Dva zámky byly obklopeny slavnými zahradami na kopci mezi Bellevue a Versailles.

Je pravda, že Bellevue paní de Pompadour, Ludvíka XV. a královské rodiny zcela zmizel - pokud jde o zámek, většina zahrad i vlastní "krásný výhled", stejně jako letohrádky Brimborion a Babirole byly nahrazeny periférií, zastavenou obytnými činžovnými domy a továrnami na automobily. Nicméně zůstává z Meudonu park, jenž zčásti byl restaurován, jehož střední část - s fotbalovým hřištěm a hangáry - však dosud okupuje armáda.

Po druhé světové válce byla o park projevena značná péče. Dnes se zdá, že park je znovu opuštěn: stromy nejsou ořezávány, palouky nejsou sekány. Co však je daleko horší, protože nenapravitelné, je nedávná "urbanizace" oblasti. Výhledy, vytvářené v parku nikým menším než architektem Le Nôtre, jenž tak nenáviděl "omezené perspektivy", jsou zahrazeny ohromnými patnáctipodlažními obytnými domy.

A přitom by jistě bylo možno umístit tyto monotónní stavby po obou stranách uvolněné široké střední osy...

LA MENAGERIE

Tak zvaný Malý zámek, postavený Ludvíkem XIV., aby tam mohl obdivovat svá vzácná zvířata, byl postaven na jižním konci velkého versailleského kanálu.

Byl rekonstruován, aby sloužil vévodkyni de Bourgogne, byl však zničen během revoluce.

Ze zahrad tohoto zámku - přeměněných na vojenský výcvikový terén pro ženisty - nezbylo prakticky nic. V roce 1940 bylo rozhodnuto o novém vytvoření schodišťových ramen rámujeících okrouhlou nádrž parteru a o novém vysazení alejí, doplňujících dřeviny na terase trianonských zahrad.

Nic zde nenarušuje harmonii této pravidelně uspořádané zahrady, kde chybí jen bílá silueta malého pavilonu, dřív. stojícího ve středu.

SAINT-CLOUD

Z tohoto tak originálního výtvoru architekta Le Nôtre, postaveného na strmém svahu v těsné blízkosti Paříže, pro vytvoření rámce zámku vévody Orleánského - zničeného požárem během francouzsko-pruské války v roce 1870 - zůstává stinný park, připomínající Fragonarda a Huberta Roberta, protkaný nádhernými pravidelnými alejemi, už ke svažujícímu se úbočí lemujícímu Seině.

Zbaven svých květinových zahrad rozšířením železniční stanice v roce 1914, ochuzen o největší část své výtvarné výzdoby, SAINT-CLOUD přestal být považován za nejprve královské, pak císařské sídlo, jež svým historickým významem se mohlo rovnat skoro Versailles.

Nedávné restaurační úsilí (pod vedením pana Schmitze, architekta pověřeného památkovou péčí v Saint-Cloud) umožňuje dnes, díky pravidelné výsadbě na místě bývalého zámku a půdorysu vytvořenému z mramoru představit si komplexní půdorys zámku i zahrady.

Je pravda, že pohled směrem k Seině, dříve venkovského rázu, má dnes městský charakter. Nicméně výhled zůstává volný až k obzoru.

Květinová zahrada je znovu vytvořena a prodlužuje slavnou Lepautrovu kaskádu, na níž antické sochy, vytvořené z pálené hlíny, rámují svahy. Nádrže odrážejí ve své zrcadlové ploše části znovuvytvořených trávníků.

Sklady nákladového nádraží zmizely z očí.

Konečně malé historické museum (koncipované a zřízené paní Schmitzovou), umístěné v budovách při vstupu do zámku umožňuje - díky fotografickým reprodukcím moudře vybraných dokumentů - vyvolat dojem zámku i jeho okolí, stejně jako historických osob, jež oživovaly tato místa.

Zlatým hřebem tohoto malého musea je maketa zámku.
Bylo by žádoucí, aby takovéto museum a takováto maketa
byly jednoho dne realizovány i v Marly a v Meudonu.

TUILERIE

Každý zná politováníhodný osud zámku Tuilerie, úmyslně podpálený před sto léty rozvášněnou chátrou.

Jeho ruiny - jež by bylo možno dokonale restaurovat, díky fotografiím - byly později lehkomyšlně zbořeny pro sektářskou politiku zvolených a přitom slepých poslanců.

Tento akt promyšleného vandalismu nejen zbavil hlavu státu její přirozené pařížské rezidence, ale odstranění stavby znehodnotilo skladbu parku, vytýčeného architektem Le Nôtre, a odhalil brutálně rozdílnost os paláců Louvre a Tuilerie.

Malý triumfální oblouk na Carrouselu, jenž sloužil paláci jako propyleje, se zdá dnes ztracen ve středu špatně vysazené esplanády. Vlastní Carrousel je znehodnocen nevhodnou a náhodnou výsadbou, skrývající budovu muzea, aniž by zakrývala vyosení.

K tomu je třeba připomenout, že pravidelný půdorys parterů dle koncepce architekta Le Nôtre - již narušený příkopem ohrazujícím "soukromou zahradu" Napoleona III. - byl dále postižen zřízením ulice, sloužící dnes pro parkování automobilů.

Snad nádherný restaurační plán pana Trouvelota, generálního inspektora památkové péče, zveřejněný u příležitosti prvního Symposia o historických zahradách ve Fontainebleau, bude moci zčásti napravit tyto smutné omyly. V poslední době však došlo k něčemu ještě vážnějším: k rozhodnutí přerušit velkou západní osu hlavního města, koncipovanou Colbertem a Ludvíkem XIV.

Tato osa byla prodloužením osy Tuilerie, pokračovala po Champs Elysées až k vrchu Etoile, a jejím pokračováním byla královská cesta, překračující Seine mostem v Neuilly, vybudovaná Peyronnetem na příkaz Ludvíka XVI. Tato osa měla vést až ke Croix de Noailles, v samotném středu saint-germainského lesa, 20 km od paláce Tuilerie.

Úmyslně disymetrické umístění třicetiposchoďových budov, napodobenin Manhattanu z roku 1930, a jejichž výška nebyla seriózně promyšlena, zničila nenapravitelným způsobem jednu z nejkrásnějších městských perspektiv světa.

Místo aby se rýsoval, jako nádherný solitér, proti zapadajícímu slunci, je Vítězný oblouk na Etoile drčen z jedné strany blokem otřesných, špatně uspořádaných budov, značně ho převyšujících, bez vyrovnání symetrickou hmotou na druhé straně.

Málo chybělo k tomu, aby nádherná archa, ukrývající hrob neznámého vojína, otevřená a podobající se bráně do nebe, byla ucpaná nějakou tak zvaně avantgardní budovou vyšlou z módy dříve, než byla dokončena.

Je ale zbytečné naříkat. Je třeba využít zamlžených dnů (v noci, nepřímé osvětlení Vítězného oblouku je nyní narušeno nesčetnými osvětlenými okny parazitních a nevhodných budov), aby bylo možno se kochat výhledem na zahrady Tuilerie - a nabídnout tento smutný příklad budoucím urbanistům, postiženým megalomanií, jako poučení, jež by jim umožnilo se vyhnout takovýmto monumentálním omylům.

Druhý případ:

Bývalý zámek přetrval, ale historická zahrada zmizela

Drama rozparcelování historických zahrad - pro nedostatek péče se strany příslušných úřadů - může být ilustrován na příkladu sídla Maisons-Laffitte, poblíž Saint-Germain.

MAISONS

Veledílo François Mansarta, postavené pro René de Longueil a získané v 18.století hrabětem d'Artois, budoucím Karlem X. Zámek unikl o vlásek zničení po bankrotu jeho posledního vlastníka bankéře Laffitta.

Nicméně z jeho zahrady a parku, rozkouskovaného na malé parcely, nezůstávají než velké osy, přeměněné na ulice vedoucí k ubohým periferním domkům. Zámek připomíná krásnou rytinu, jejíž okraje byly ořezány.

Naštěstí byly respektovány osové perspektivy. Parazitní stavby však omezují výhled na zámek, jehož okolí je nenapravitelně zničeno.

V nedávné době byla znovu vytvořena terasa a schodišťová ramena a dále centrální nádrž parteru na místě trávníku, který se postupně svažoval k břehům Seiny.

Ze salónů zámku však nevidíme vesnickou krajinu, nýbrž část města za moderním mostem, překlenujícím nyní tok řeky v ose zámku.

Třetí případ:

Zmizelý zámek byl rekonstruován, avšak v jiném stylu

CHANTILLY

Jde o případ historizující architektury v renesančním duchu, se špatnými proporcemi (bývalý zámek Condé byl daleko vyšší). Nicméně tato napodobenina nařízená vévodou d'Aumale alespoň zachovává půdorys bývalé stavby a konec konců zapadá poměrně dobře do rámce zahrady navržené architektem Le Nôtre.

Zahrada, i když zmenšená - vodopády Beauvais a mnoho hájů zmizelo - si nicméně zachovala široké výhledy a voda zde "zní ve dne v noci".

Vznosné stáje a dostihová dráha vytváří její prodloužení a po svých stranách je obklopena lesem.

Nechť je učiněno vše, aby její okolí bylo chráněno proti postupující urbanizaci!

SCEAUX

Zámek Sceaux je průměrnou a vyumělkovanou stavbou, se střechami bez jakékoli proporce, vybudovaný v polovině 19.století vévodou de Trévisé, na místě krásného zámku od C.Perraulta, jenž patřil Colbertovi a později vévodkyni z Maine.

Vlastní zahrada byla uspořádána architektem Le Nôtre. V roce 1922 měla zmizet parcelací. Byla zachráněna in extremis, ztratila však svůj okraj a její osy se dnes otevírají na příliš vysoké moderní stavby, asymetricky umístěné v krajině.

Zahrada byla ve svých hlavních liniích restaurována, včetně letohrádku Aurory, oranžerie i kanálu. Vodopád však byl rekonstruován bez přihlédnutí k původní dispozici a je velmi diskutabilní, přes maskarony (výtvarné motivy v podobě lidské tváře) vytvořené Rodinem. Výhled je nenapravitelně zničen neuváženým umístěním příliš vysokých budov.

DALŠÍ PŘÍKLADY

V mnoha případech, kdy historický zámek přetrval, byly staré zahrady poškozeny nevhodnými úpravami během 19. století.

Mělo by být možné rekonstruovat tyto zahrady, na základě starých dokumentů, a to v podobě blízké stylu příslušného zámku.

Tak například ve Fontainebleau má Dianina zahrada v současné době provinční charakter roku 1860.

Bylo by žádoucí vrátit se k jeho poslednímu klasičkému vzhledu z 18. století, odpovídající Gabrielově nové fasádě zámku, stejně jako rovným alejím, orientovaným na Dianinu fontánu, jež byla nedávno znovu vyzdobena svými čtyřmi bronzovými psy, dlouho uloženými v Louvru. Bylo by ovšem vhodné porazit krásné exotické stromy, vysazené příliš blízko k průčelí. Bylo by je možno nahradit dvojí řadou kaštanů nebo líp, zakrývající sousední ulici a připomínající svou dispozicí zmizelé křídlo galerie, jež svého času vytvářelo pozadí.

Jiným příkladem je parter, vytvořený architektem Le Nôtre, poblíž Starého zámku Saint-Germain, poničený železniční tratí. Nicméně betonová deska, zakrývající trať, umožní vbrzku znovu vytvořit pravidelný průběh křovin zámku, v němž Ludvík XIV. nabídl pohostinství anglickému králi Jakubovi II.

Konečně lze doufat, že bude možno znovu otevřít aleje parku směřující k zámku ve Vincennes, a to stržením nevhodně umístěných kasáren poblíž vchodu do zámku.

ZÁVĚRY

Jaké závěry je možno učinit z tohoto přehledu několika historických sídel ve Francii, kdysi tak slavných ?

Nelze ponechat jejímu osudu historickou zahradu jen proto, že původní zámek zmizel.

Hmota zmizelých staveb může být evokována vysazením vhodných tvarovaných stromů v půdorysu bývalé budovy (příklad: v zámku Anet).

V každém případě je třeba doporučit příslušným místům, aby se postarala o budoucnost historických zámků a zahrad, i když v současné době jsou opuštěny anebo změněny k nepoznání.

S přihlédnutím ke stále intenzivnější urbanizaci je velmi žádoucí, aby zástavba přihlížela k půdorysu starých historických zahrad, a aby zejména byly chráněny otevřené výhledy, umožňující výhled do vzdálených obzorů, a to vymezením oblastí "non edificandi", to znamená oblastí, v nichž je zákaz výstavby. Je třeba to ovšem učinit včas (jako tomu bylo ve Versailles, kde směrem k Meudon a Villepreux byla osa královského pokoje prohlášena za oblast non edificandi, a to od jednoho obzoru k druhému, ve stanoveném obvodu viditelnosti), aby se zabránilo nenapravitelnému zničení těchto výhledů novou výstavbou, ať již slouží k bytovým či průmyslovým účelům.

Bезesporu přijde doba, kdy veřejné mínění bude vyžadovat, aby tyto historické zahrady byly restaurovány v jejich původní formě, tak jako se to stalo v Marly a tak jak by tomu mělo být v Meudonu a v dalších místech.

Pak tyto historické zahrady nejen znovu získají svou krásu, ale i svůj historický význam, stanou se poselstvím civilizace. Možná, že k nim jednou přibudou i zmizelé zámky, jichž tyto zahrady byly doplňkem, a objeví se z ničeho či ze svých ruin, jako tomu bylo se zámky v Polsku, zejména ve Varšavě nebo v Pavlovsku, Peterhofu a Carském selu v Sovětském svazu.

- - -